

Prof. dr Slavka Gvozdenović

AKTIVNO UČENJE TEORIJSKO-PRAKTIČNI ASPEKT

Rezime

U radu se predstavlja proces praktične realizacije i implementacije ideja projekta "*Aktivno učenje - primjena metoda aktivne nastave/učenja*" kao sastavni dio procesa promjena u vaspitno-obrazovnom sistemu Crne Gore, sa akcentom na 2000. godinu. Pri tom se polazi od značaja koji ima *primjena metoda aktivne nastave/učenja*, kako sa aspekta osavremenjavanja nastave, tako i u pogledu osposobljavanja učenika za intelektualno osamostaljivanje.

Ovaj način rada se zasniva na donekle izmijenjenim ulogama nastavnika i učenika. Nastavnik je organizator nastave sa naglašenom motivacionom ulogom, ulogom partnera u afektivnoj interakciji i regulatora socijalnih odnosa u razredu kao grupi. Riječ je, u stvari, o novom pristupu učeniku gdje se uvažavaju prethodna znanja, potrebe, sposobnosti, interesovanja i iskustva samih učenika. Na taj način se omogućuje povezivanje nastave sa životom i, samim tim, doprinosi valjanoj argumentaciji teze da škola nije samo "priprema za život", škola je (i) život sam.

Ministarstvo prosvjete i nauke Crne Gore je, uz finansijsku pomoć UNICEF-a, tokom 2000. godine organizovalo sljedeće aktivnosti: dva ciklusa od po 22 bazična seminara za nastavnike prvog i drugog razreda osnovnih škola, seminar za prosvjetne inspektore razredne nastave, viši seminar za instruktore AU/N, seminar za direktore osnovnih škola, supervizijske posjete osnovnim školama radi praćenja rada nastavnika u primjeni metoda aktivnog učenja.

Dosadašnja iskustva svih učesnika u realizaciji ovog projekta pokazuju da je neophodan dalji nastavak svih aktivnosti, da je kontinuirano usavršavanje nastavnog kadra osnovna pretpostavka za inoviranje nastavnog rada u učionici, a samim tim i pretpostavka kvalitativnih promjena u obrazovanju uopšte.

Ključne riječi

Aktivno učenje, nastavnik, učenik, mišljenje, nastava, praksa, seminari.

Egzistencijalna dimenzija obrazovanja

Promjene u obrazovanju bilo kojeg društva ne možemo posmatrati nezavisno od postojećeg ekonomskog, socijalnog, političkog, kulturnog i duhovnog konteksta. Obrazovanje je, dakle, dio cjeline društvenih odnosa u kojima se ostvaruje kontinuitet sa prethodnim generacijama i održava stalnost promjena i razvoja.

Međutim, obrazovanje nema samo socijalnu funkciju, već je ono, prije svega, egzistencijalna odredba čovjeka. Postojanje škole kao temeljne institucije obrazovnog sistema, i nastave kao oblika rada u njoj, pretpostavlja organizovano prenošenje znanja i iskustava, istraživanje problema svijeta, vrijednosti i smisla života. Školska organizacija, kao jedan od faktora vaspitnog uticaja, treba da bude usmjerena na ostvarenje zahtjeva da se radi na razvoju iznutra, a ne samo na unošenju obrazovanja spolja. "Nastava pomaže čoveku u njegovom intelektualnom, moralnom, umetničkom i religioznom, u njegovom idejnom i u njegovom praktičnom samoostvarivanju. Ona je struja u tome opštem toku... Ona je najtešnje vezana za čoveka. Ona je pretpostavka i svedočanstvo naše vrednosti." (Libert, 1935, str. 372).

Obrazovanje se, dakle, zbiva u činu nastave, ali i mimo njega i nezavisno od njega. Obrazovanje je način ljudskog postojanja (a ne samo sredstvo *golog opstanka*) i kao takvo ima egzistencijalnu dimenziju, kako za one koji se obrazuju, tako i za one koji obrazuju. Škola, dakle, nije samo "priprema za život", škola je i život sam. Obrazovanje pojedinca ne započinje školovanjem, niti se završava s njim.

Ovdje je u suštini riječ o nužnosti prevladavanja polarizacije između obrazovanja shvaćenog u smislu njegovog formalnog institucionalnog organizovanja i obrazovanja kao egzistencijalnog čina. Egzistencijalna funkcija obrazovanja kako za one koji obrazuju, tako i za one koji se školovanjem osposobljavaju za određenu socijalnu funkciju manifestuje se u činu nastave nezavisno od toga da li učesnici nastavnog procesa bili toga svjesni ili ne. Provjera i potvrdu ove činjenice nalazimo upravo u produkciji mišljenja koja čini osnov za razmjenu iskustva u kojoj se susreću ličnosti u različitim ulogama. Susreću se nastavnik i učenik, susreću se i učenici međusobno. Isprepletanost ovih odnosa na poseban način se manifestuje inoviranjem oblika i metoda nastavnog rada kroz primjenu metoda aktivnog učenja.

Da bi se desile značajne promjene u obrazovanju nije dovoljna promjena programskih sadržaja, već prije svega, promjena odnosa u njemu. Suština pitanja je u tome:

kako izmijeniti obrazovanje pamćenja u obrazovanje mišljenja, odnosno **kako školu pamćenja preobratiti u školu mišljenja?** Poenta je, dakle, u afirmisanju škole mišljenja, a ne pamćenja gotovih činjenica koje ne znače mnogo u duhovnom svijetu učenika.

Šta je aktivno učenje/nastava ?

Sintagma *aktivno učenje/nastava* ukazuje na jedinstvo procesa učenja i nastave, njihovu međuzavisnost i komplementarnost. Cijeli proces obrazovanja ovdje se posmatra kao oblik pedagoške komunikacije između nastavnika i učenika. Ovaj kontekst ispostavlja ključno pitanje: *kako organizovati rad škole da učenik u njoj bude u najvećoj mjeri aktivan?* Učenik se posmatra kao aktivan subjekt nastavnog procesa, akcentat je na prožimanju učenja i razvitka sposobnosti učenika, kao i na usvajanju znanja s razumijevanjem - što je osnovna pretpostavka njihove primjene u novim situacijama i životu uopšte.

Cilj aktivne škole je razvoj ličnosti i individualnosti svakog učenika, a ne samo sticanje znanja iz pojedinih školskih predmeta. Nastavnik je organizator nastave sa naglašenom motivacionom ulogom, ulogom partnera u afektivnoj interakciji i regulatora socijalnih odnosa u razredu kao grupi. Ovaj način rada doprinosi poboljšanju kvaliteta nastave i učenja (bolji kvalitet komunikacije između nastavnika i učenika, kao i među samim učenicima; sticanje trajnih i opšte primjenljivih znanja; osposobljavanje učenika za intelektualno osamostaljivanje i dr.).

Riječ je, dakle, o tome da učenici ne uče gotova znanja, već kako se dolazi do saznanja. Umjesto pasivnih sušalaca i primalaca informacija koje treba upamtiti i reprodukovati, učenici na ovaj način uče misliti. Boris Kalin je upravo pisao da **savremena nastava ne nastoji toliko da učenici usvoje znanja koliko da razviju kulturu mišljenja.** Kalin, takođe, ističe da cilj *savremene nastave* "ne smije biti uvježbavanje pamćenja, nego razvijanje moći rasuđivanja i moći zaključivanja. Pukim učenjem napamet sakati se um. Misliti se uči tako da se razvije sposobnost postavljanja pitanja i rješavanja zadataka." (Kalin, 1982, str. 12). Treba, svakako, imati na umu da mišljenju ne uči bilo koji nastavni predmet pojedinačno, već nastavnik određenog predmeta.

Inoviranje prakse učenja i poučavanja kroz nove uloge nastavnika i učenika i preferiranje aktivnosti učenika u procesu učenja, nalazi se u *temelju* promjena koje se odvijaju

u obrazovanju Crne Gore. Riječ je, dakle, o tome da se poboljša kvalitet, trajnost i primjenljivost znanja koje učenici stiču u školi.

Realizacija projekta

"*Aktivno učenje/nastava*" (AU/N) je projekat koji se ostvaruje edukacijom nastavnog kadra za osavremenjavanje postojećih oblika i metoda nastavnog rada u realizaciji aktuelnih programskih sadržaja. Riječ je, u stvari, o novom pristupu učeniku koji se zasniva na uvažavanju njegovih prethodnih znanja, potreba, sposobnosti, interesovanja i iskustva.

Autori projekta "*Aktivno učenje - primjena metoda aktivne nastave/učenja u školi*", i istovremeno autori *Priručnika za primjenu metoda aktivnog učenja/nastave* su prof.dr Ivan Ivić (rukovodilac projekta), dr Ana Pešikan, Slobodanka Janković i Svetlana Kijevčanin. Projekat je razvijan u saradnji sa UNICEF-om (finansiranje projekta), Ministarstvom prosvjete i nauke Crne Gore (organizacija rada projekta) i Institutom za psihologiju u Beogradu (razvoj ideja projekta, negova praktična realizacija i implementacija ideja).

Projekat "*Aktivno učenje*" realizuje se od decembra 1994. godine kada je održan prvi pilot seminar na Cetinju. U daljim aktivnostima na realizaciji projekta održano je više seminara obuke za nastavnike, stručne saradnike, instruktore, inspektore i direktore osnovnih škola. Formirana je mreža škola (M 20+) - regionalnih centara za implementaciju i razvoj ideja AU/N koju je u početku činilo 20 škola iz Srbije i Crne Gore.

U mrežu škola M 20+ uključeno je šest osnovnih škola iz Crne Gore, a to su: OŠ "Savo Pejanović" u Podgorici, OŠ "Olga Golović" u Nikšiću, OŠ "Milan Vuković" u Herceg Novom, OŠ "Blažo Jokov Orlandić" u Baru, OŠ "Dušan Korać" u Bijelom Polju i OŠ "Vuk Karadžić" u Beranama. Projektom "*Aktivno učenje*" u Crnoj Gori obuhvaćeno je preko 2000 nastavnika osnovnih i srednjih škola, edukovano je 15 instruktora (koji su voditelji bazičnih seminara) i formiran koordinacioni tim od 7 članova (Zoran Lalović, Radoje Novović, Zora Todorović, Rada Mujović, Zorica Minić, Nađa Luteršek i Slavka Gvozdenović - rukovodilac tima) koji koordinira, prati, osmišljava i predlaže aktivnosti u kontekstu realizacije projekta.

Aktivnosti u 2000. godini

Ministarstvo prosvjete i nauke Crne Gore je, uz finansijsku pomoć UNICEF-a, tokom 2000. godine organizovalo sljedeće aktivnosti: dva ciklusa od po 22 bazična seminara za

nastavnike prvog i drugog razreda osnovnih škola, seminar za prosvjetne inspektore razredne nastave, viši seminar za instruktore AU/N, seminar za direktore osnovnih škola, supervizijske posjete osnovnim školama radi praćenja rada nastavnika u primjeni metoda aktivnog učenja i dobijanja povratne informacije o efektima bazičnih seminara.

1. Bazični seminari

Tokom 2000. godine održana su dva ciklusa od po 22 bazična seminara "**Aktivno učenje/nastava**" za nastavnike prvog i drugog razreda osnovnih škola. Prvi ciklus seminara organizovan je tokom marta, a drugi u drugoj polovini oktobra i prvoj polovini novembra. Seminari su realizovani u trajanju od po 3 dana u skladu sa Programom rada za bazični seminar po projektu "**Aktivno učenje**". Seminarima su rukovodila po dva instruktora i po jedan asistent. Seminari su bili u funkciji osposobljavanja nastavnika za praktičnu primjenu metoda aktivnog učenja u nastavi.

Posebnu ulogu na seminarima imale su PROSVJETNE INSPEKCIJE za svoje područje (rukovodioci područnih jedinica i prosvjetni inspektori za osnovne škole) kako u izboru škola-domaćina i nastavnika (učesnika seminara), u organizaciji i praćenju rada seminara, tako i u saradnji sa direktorima škola, instruktorima i lokalnim medijima.

Ovim seminarima obuhvaćeno je oko 1000 nastavnika razredne nastave koji su po završetku seminara popunili jedinstven UPITNIK gdje su mogli iznijeti svoje viđenje uspješnosti seminara, dati eventualne primjedbe i predloge za budući rad. Prema ocjeni najvećeg broja nastavnika seminari su u potpunosti ispunili njihova očekivanja. Kao veoma uspješnim istakli su organizaciju seminara i način rada (verifikaciju sopstvenih iskustava, saradnju i razmjenu iskustava sa instruktorima, saradnju sa kolegama iz drugih škola); potom sadržaj programa; sticanje novih i proširivanje postojećih znanja, kao i njihovu primjenljivost u nastavnom radu. Sami seminari su, u stvari, predstavljali model aktivnog učenja/nastave koji se zasniva kooperativnom učenju - uz maksimalno angažovanje svih učesnika. Osnovni nedostatak bio je *kratko vrijeme trajanja seminara, odnosno veliki broj informacija koje je trebalo usvojiti u jednom danu*. Otuda predlozi da seminari traju duže, da se organizuju češće i za širi krug nastavnika, a posebno za nastavnike predmetne nastave.

2. Seminar za prosvjetne inspektore

Seminar za prosvjetne inspektore razredne nastave održan je od 21-23.marta u Budvi. Voditelji seminara bili su prof.dr Ivan Ivić, dr Ana Pešikan i prof.dr Slavka Gvozdrenović.

Seminar je realizovan kroz radionice koje su bile u funkciji upoznavanja prosvjetnih inspektora sa osnovnim karakteristikama *aktivne škole*, razmijenjena su mišljenja o *portretu najboljeg nastavnika (model-nastavnika) u Crnoj Gori i analizirane uloge nastavnika u školi*. Značajan dio seminara posvećen je ciljevima obrazovanja i njihovoj realizaciji u redovnoj školskoj praksi, kao i analizi scenarija časova rađenih u duhu aktivne nastave/učenja.

Sva pitanja o kojima je vođen razgovor bila su izuzetno korisna, a posebno diskusija na temu: *Uloge inspektora u realizaciji AU/N projekta u crnogorskom obrazovnom sistemu*. Inspektori su saglasni u shvatanju po kojemu se njihova uloga ne iscrpljuje samo u kontrolnoj funkciji, već interpolira i savjetodavnu funkciju - što je praktično, u većoj ili manjoj mjeri, bio slučaj i do sada, ali i nedovoljno preciziran kao zahtjev u kontekstu postojeće zakonske regulative. Pomjeranje težišta sa kontrolne na savjetodavnu funkciju zahtijeva dodatno angažovanje prosvjetnih inspektora, kako u pripremanju inspeksijskog nadzora, tako i u toku posjete (analiza scenarija i samih časova u saradnji sa nastavnicima) i pisanja zapisnika o inspeksijskom nadzoru.

3. Seminar za instruktore

Viši seminar za instruktore projekta *Aktivno učenje/nastava* održan je od 26-28. juna u Tivtu. Seminaru je prisustvovalo 18 instruktora (školski pedagozi i psiholozi koji rade u osnovnim školama). Voditelji seminara bili su prof. dr Ivan Ivić i dr Ana Pešikan.

Tokom trodnevnog rada analizirana su iskustva u vođenju bazičnih seminara AU/N, sa posebnim akcentom na seminare koji su organizovani tokom marta (ove godine) za učitelje i nastavnike prvih i drugih (eksperimentalna nastava) razreda osnovnih škola. Istovremeno se radilo na daljoj obuci instruktora u sticanju novih znanja i tehnika rada (praktične vježbe u analizi pisanih scenarija za čas i vježbe sekvencijalne analize izvedenih časova).

Na kraju seminara vođen je razgovor o smjernicama na daljoj realizaciji Projekta AU/N u Crnoj Gori: širenje postojeće mreže od 6 škola (regionalnih centara za implementaciju i razvoj ideja AU/N); rad na poboljšanju praktične primjene metoda aktivnog učenja u školama; regionalne posjete instruktora osnovnim školama; održavanje bazičnih seminara za nastavnike razredne nastave; održavanje seminara za inspektore, direktore i nastavnike predmetne nastave i dr. Prema ocjeni voditelja seminara kao i samih učesnika ovaj seminar je u cjelini bio uspješan, kako u sadržajnom, tako i u organizacionom smislu.

4. Seminar za direktore

Seminar "*Aktivno učenje*" za direktore osnovnih škola održan je od 21-23. decembra u Tivtu. Seminaru su prisustvovali direktori osnovnih škola kojima su prethodile supervizijske posjete članova koordinacionog tima projekta AU/N. Voditelji seminara bili su prof.dr Ivan Ivić, dr Ana Pešikan i prof.dr Slavka Gvozdenović.

Rad seminara je, u cjelini, bio dinamičan i plodan. Posebna pažnja posvećena je razmjeni iskustava među samim direktorima, kako o izmijenjenim ulogama nastavnika i učenika, tako i o pozitivnim efektima koji se postižu osavremenjavanjem nastavne prakse primjenom metoda aktivnog učenja. Direktori su, sa naglašenom osjetljivošću za uslove u kojima se radi, iznosili vlastita viđenja, iskustva i realne probleme u primjeni metoda aktivnog učenja.

Dio seminara koji je za same direktore bilo najdragocjeniji u smislu daljeg angažovanja u pogledu usmjeravanja rada škole i nastavnika jeste diskusija na temu: *Uloga direktora i škole u realizaciji projekta "Aktivno učenje/nastava"*. To je, u stvari, bila plodna interakcija svih učesnika iz koje bi, na kraju, mogli identifikovati, barem 3 smjera (datih, mogućih i poželjnih) aktivnosti direktora u pogledu što uspješnije primjene metoda aktivnog učenja: a) ono što direktori zaista rade; b) ono što bi mogli da rade - u postojećim uslovima i c) ono što bi bilo poželjno da rade - ukoliko bi se poboljšali opšti uslovi za učenje i izvođenje nastave. Ono što ostaje otvorenim jeste lista kompetencija direktora koja bi trebala da bude sastavni dio nove zakonske regulative u kontekstu ukupnih promjena vaspitno-obrazovnog sistema u Crnoj Gori.

5. Supervizijske posjete školama

U funkciji dobijanja povratne informacije o efektima prethodnih seminara po projektu "*Aktivno učenje/nastava*" instruktori projekta AU/N su tokom oktobra, novembra i decembra posjetili 80 osnovnih škola u sredinama gdje su izvedeni bazični seminari.

Riječ je, u stvari, o dva ciklusa posjeta. Prvi je organizovan paralelno sa bazičnim seminarima tokom oktobra i novembra. To je, uglavnom, bio četvrti dan, najčešće sledeći dan nakon bazičnih seminara. Učešće u ovim posjetama uzeli su svi instruktori koji su rukovodili bazičnim seminarima. U ovom ciklusu posjećeno je 55 osnovnih škola.

Drugi ciklus posjeta organizovan je tokom decembra, kada su članovi koordinacionog tima projekta AU/N posjetili 25 osnovnih škola (6 model škola, 9 škola u

kojima se primjenjuje eksperimentalni program i još 12 škola u kojima se primjenjuju metode aktivnog učenja/nastave).

Cilj ovih posjeta, kojima su - pored nastavnika koji su prošli bazične seminare - prisustvovali i prosvjetni inspektori, direktori i/li pomoćnici direktora škola i stručni saradnici (pedagozi i psiholozi), bio je sticanje uvida u prihvaćenost ideja projekta sa aspekta realizacije aktuelnih programskih sadržaja. Drugim riječima, da se sagleda u kojoj mjeri nastavnici primjenjuju metode aktivnog učenja; koju dokumentaciju posjeduju (scenariji, pisane pripreme, produkti sa časova, video-snimci i dr.); kakve su reakcije učenika, uslovi u kojima se radi (teškoće u realizaciji projekta i predlozi za njihovo prevazilaženje); saradnja sa prosvjetnom inspekcijom, kao i da li se ovaj projekat povezuje sa ostalim obrazovnim i psihosocijalnim projektima u školi i lokalnoj sredini.

Instruktori projekta AU/N su nakon posjete školama napisali Izvještaje koji su objedinjeni pod naslovima: *"IZVJEŠTAJ O POSJETI INSTRUKTORA PROJEKTA 'AKTIVNO UČENJE/NASTAVA' OSNOVNIM ŠKOLAMA"*, Podgorica, novembar 2000. i *"IZVJEŠTAJ O POSJETI INSTRUKTORA PROJEKTA 'AKTIVNO UČENJE/NASTAVA' OSNOVNIM ŠKOLAMA"*, Podgorica, decembar 2000.

Ono što je karakteristično za sve posjećene škole jeste uspješna saradnja najvećeg broja prosvjetnih inspektora razredne nastave sa nastavnicima koji primjenjuju metode aktivnog učenja. Takođe naglašavamo otvorenost za saradnju, razmjenu iskustava (iz nastavne prakse) i konstruktivan dijalog sa instruktorima, bilo da je riječ o nastavnicima, direktorima i/li pomoćnicima direktora i stručnim saradnicima pojedinih škola ili o prosvjetnim inspektorima.

Nastavnici su tokom razgovora, u oba ciklusa posjeta, iznosili vlastita iskustva u pripremi, realizaciji i samoevaluaciji časova AU/N; potom pozitivne efekte, ali i poteškoće, u primjeni metoda aktivnog učenja; i istovremeno davali predloge za njihovu uspješniju primjenu. Drugi ciklus posjeta je imao dvije specifičnosti. Prva se odnosila na zahtjev instruktora da nastavnici ponude jedan broj scenarija za časove koji su realizovani, a druga što su nastavnici popunili UPITNIK o primjeni metoda aktivnog učenja. Planira se da se od dobijenih scenarija napravi izbor i objedini u formi Zbirke scenarija realizovanih časova AU/N. Rezultati UPITNIKA su prezentovani u kontekstu Izvještaja za pojedine škole, a mi

ćemo ovom prilikom iznijeti njihove osnovne specifičnosti za jedan broj posjećenih škola u Nikšiću.

6. Rezultati upitnika

Iz Izvještaja o posjeti instruktora osnovnim školama, u oba ciklusa, može sa vidjeti da postoje brojne zajedničke karakteristike u stavovima nastavnika o različitim pitanjima povodom primjene metoda aktivnog učenja - što eksplicite potvrđuju i rezultati Upitnika (o primjeni metoda aktivnog učenja za nastavnike osnovnih škola)¹. U Nikšiću je UPITNIK popunio 41 nastavnik (7 iz OŠ "Braća Labudović", 4 iz OŠ "Radoje Čizmović", 14 iz OŠ "Olga Golović" i 16 iz OŠ "Luka Simonović"). Najveći broj njih (26) metode aktivnog učenja primjenjuje povremeno, 14 redovno (od njih je 8 iz OŠ "Olga Golović"), a jedan nastavnik rijetko. Najčešće su to časovi utvrđivanja (32), potom vježbanja, obnavljanja i sistematizacije (15) i, na kraju, sticanja novih znanja (11). Metode aktivnog učenja u svim nastavnim predmetima primjenjuju 2 nastavnika, na časovima matematike 30, srpskog jezika 27, prirode i društva 21, a na časovima estetske grupe predmeta njih 13. Od nastavnika predmetne nastave značajan broj njih metode aktivnog učenja primjenjuje u nastavi engleskog jezika.

U pripremi i realizaciji ovih časova međusobno saraduje većina nastavnika, a najčešće je to saradnja sa školskim pedagogom. Najveći broj nastavnika iz škola "Olga Golović" i "Radoje Čizmović" pišu scenarije, ostali u nešto manjoj mjeri - oni uglavnom posjeduju interne bilješke, dopunjuju ih i scenarije pišu povremeno.

O reakcijama učenika na ovim časovima i poslije samih časova nastavnici su se u svim školama pohvalno izjašnjavali. Ovi komentari se, u velikoj mjeri, prožimaju sa *pozitivnim efektima primjene metoda aktivnog učenja*, tako da ih - u pregledu koji slijedi - iznosimo jedinstveno:

- povećanje motivisanosti učenika za rad na času (*"učenici se raduju ovim časovima i rado prihvataju ovaj način rada. Rasterećeni su negativnih ocjena, jer će na narednom času dobiti novu šansu"; "učenici ispoljavaju veću aktivnost, samoinicijativu, zadovoljstvo, radost, želju da se kući ili sutra u školi nastavi sličan rad", "ovaj način rada motiviše i aktivira sve učenike, osvježava nastavu i čini je interesantnom i nastavniku i učeniku"*);

¹ Kao primjer navodimo rezultate Upitnika iz Nik{i}a.

- podsticanje međusobne saradnje, takmičarskog duha učenika i "istraživačkog načina rada" (*"učenici sa oduševljenjem prihvataju ovaj način rada, svi se uključuju, druže se i međusobno saraduju"; "ne osjeća se zamor kod učenika", "učenik ima mogućnost da istražuje, misli, postavlja pitanja"*);
- razvijanje komunikativnih sposobnosti učenika;
- bolji kvalitet komunikacije između nastavnika i učenika, kao i između samih učenika (*"saradnja sa nastavnikom je neposrednija"...*);
- uključivanje u rad na času i onih učenika koji su prije toga bili manje aktivni ili su sporije napredovali;
- POBOLJŠANJE KVALITETA NASTAVE (POVEZIVANJE NASTAVE SA ŽIVOTOM - STICANJE TRAJNIH I OPŠTE PRIMJENLJIVIH ZNANJA) -*"povezivanje novih sadržaja sa prethodnim znanjem i iskustvom samih učenika"; "veća je mogućnost da se znanja stečena na ovim časovima primjenjuju u svakodnevnom životu"; "djeca brzo, kroz igru i sa manje napora savladavaju nastavne sadržaje", "časovi su osmišljeniji"*;
- korelacija između srodnih sadržaja različitih nastavnih predmeta;
- podsticanje raznovrsnosti provjere učeničkih znanja i dr.

Najveći broj nastavnika smatra da je saradnja sa prosvjetnom inspekcijom zadovoljavajuća, a prisutne su i sljedeće procjene ove saradnje: *"veoma dobra, česta i uspješna", "na zavidnom nivou", "izvanredna", "konstruktivna", "maksimalna"*.

Kao najveće probleme u realizaciji časova aktivnog učenja nastavnici navode:

- loše uslove u kojima se radi,
- preobimnost programskih sadržaja,
- nedostatak vrednovanja i stimulisanja dodatnog angažovanja nastavnika,
- nedostatak adekvatnih udžbenika,
- *"najveći problem mi je taj što bi radni dan trebao da traje 48 sati"*.

Da bi primjena metoda aktivnog učenja bila uspješnija nastavnici iznose sljedeće predloge:

- poboljšati uslove u kojima se radi;
- smanjiti obim programskih sadržaja;
- bolje opremiti škole nastavnim sredstvima i nastavnim pomagalicama;
- osavremeniti postojeće udžbenike i priručnike i uskladiti ih sa nastavnim programima;

- opremiti školske biblioteke leksikonima, enciklopedijama, stručnom, izvornom i metodičkom literaturom;
 - *izdati metodike aktivne nastave za sve oblasti;*
 - *publikovati zbirke scenarija za časove aktivnog učenja;*
 - *publikovati "berze ideja" koje bi olakšale rad nastavnicima;*
 - smanjiti broj učenika u odjeljenju (*na 25 učenika najviše*);
 - češće organizovati seminare - obezbijediti da se stručno usavršavanje nastavnika odvija kao stalan proces;
 - *podsticati saradnju koja ima dva osnovna cilja: 1. razmjena iskustava između nastavnika različitih škola i 2. analiza urađenog;*
 - edukovati nastavnike III i IV-og razreda osnovnih škola;
 - edukovati nastavnike predmetne nastave osnovne i srednjih škola;
 - vrednovati i stimulirati dodatno angažovanje nastavnika;
 - sve oblike stručnog usavršavanja formalizovati dodjeljivanjem sertifikata (potvrda, uvjerenja i sl.);
 - u kontekstu promjena zakonske regulative precizirati mogućnosti napredovanja nastavnika
- ...

Lista predloga je vrijedna pažnje, i kao podsticaj za razmišljanje, i kao podsjetnik koji telegrafski odslikava potrebe nastavnika i škole. Ona se može ostaviti i otvorenom, ali, prije svega, umrežena sa prethodno iznesenim problemima i pozitivnim efektima duha inovacija koje podstiče primjena metoda aktivnog učenja.

Umjesto zaključka

Dosadašnja iskustva svih učesnika u realizaciji projekta "*Aktivno učenje/nastava*" pokazuju da je neophodan dalji nastavak svih aktivnosti, da je kontinuirano usavršavanje nastavnog kadra osnovna pretpostavka za inoviranje nastavnog rada u učionici, a samim tim i pretpostavka kvalitativnih promjena u obrazovanju uopšte.

Na kraju podsjećamo da razgovor o odnosu između *tradicionalne* i *aktivne škole/nastave* može biti plodan samo ukoliko se posmatraju u smislu uzajamnog prožimanja. Kao što u postojećoj nastavnoj praksi prepoznajemo brojne elemente koji su poželjni sa aspekta zahtjeva aktivne nastave, tako ni o aktivnoj nastavi ne možemo govoriti ukoliko (ova)

nema utemeljenje i osnov u nastavi sa predznakom tradicionalna. Treba dakle njegovati i afirmisati sve vrijednosti i pozitivna iskustva dosadašnje nastavne prakse, ali istovremeno imati na umu i neophodnost njenog osavremenjavanja unapređivanjem postojećih oblika i metoda nastavnog rada. Sve to zahtijeva dodatno angažovanje nastavnika, kako na planu pripremanja, tako i u procesu izvođenja nastave i evaluacije rezultata ukupnog nastavnog rada.

LITERATURA

1. Bakovljević M.: *Misaona aktivizacija učenika u nastavi*, Prosveta, Beograd, 1982.
 2. Bakovljević M.: *Aktivna nastava*, Pedagogija, Beograd, 1982.
 3. Ivić I., Pešikan A., Janković S. Kijevčanin S.: *Aktivno učenje*, Institut za psihologiju, Beograd, 1977.
 4. Kalin B.: *Logika i oblikovanje kritičkog mišljenja*, Školska knjiga, Zagreb, 1982.
 5. Libert A.: *Filosofija nastave*, Geca Kon, Beograd, 1935.
 6. ***IZVJEŠTAJ O POSJETI INSTRUKTORA PROJEKTA 'AKTIVNO UČENJE/NASTAVA' OSNOVNIM ŠKOLAMA, Podgorica, novembar 2000.
- *** IZVJEŠTAJ O POSJETI INSTRUKTORA PROJEKTA 'AKTIVNO UČENJE/NASTAVA' OSNOVNIM ŠKOLAMA, Podgorica, decembar 2000.

